
Cumhuriyetin İlk Yıllarında
Urfa'nın İlk Eczaneleri
ve
Sağlık Personeli

* **Mustafa DAĞ**

“

Urfa halkının 11 Nisan'da Fransızlara karşı kazandığı zaferle düşman işgaline son verildikten sonra bu mücadelede yer alan Mehmet Zeki Bey zaferin elde edilmesiyle birlikte Urfa'dan ayrılıp İstanbul'a gitmek istemişse de Urfalı dostlarının isteği ve ısrarı üzerine Urfa'da kalıp bir eczane açmaya karar vermiştir.

”

1. Eczaneler

Osmanlı İmparatorluğu'nun son zamanlarında diğer bölgelerde olduğu gibi Urfa'da da eczacılık hizmetleri *Otçu-odçu* ve/veya *Dermenci* adı verilen şahıslar tarafından sürdürülmüştür. Daha önce belirtildiği gibi, Anadolu'nun çoğu vilayetinde olduğu gibi Urfa'da da eczacılık faaliyetlerini daha çok misyonerlerin kurmuş olduğu hastanelerde görev yapan eczacılar ve/veya hekimler yürütmüştür. Urfa'da bugünkü anlamda ilk modern eczaneler ise II. Abdülhamid'in isteği doğrultusunda 1903 yılında kurulan Hamidiye Hastanesi'ne (Millet Hastanesi) bağlı olarak faaliyet gösteren eczanelerdir.

1. 1. Şifa Eczanesi (Boncuklu Eczane)

Urfa vilayetinde serbest eczane ise ilk olarak 1919 yılında Mehmet Zeki Anlağan tarafından *Şifa Eczanesi* ismiyle açılmıştır. Mehmet Zeki Bey, İstanbul'da eczacılık alanında gördüğü eğitim neticesinde 1918 yılında kazanmış olduğu eczacılık diploması ile Urfa'ya gelmiştir. Urfa'da Milli Mücadele sürecinde gerek çatışmalarda yaralanan askerlerin, gerekse halkın sağlık sorunları ile ilgilenmiştir. Urfa halkının 11 Nisan'da Fransızlara karşı

kazandığı zaferle düşman işgaline son verildikten sonra bu mücadelede yer alan Mehmet Zeki Bey zaferin elde edilmesiyle birlikte Urfa'dan ayrılıp İstanbul'a gitmek istemişse de Urfalı dostlarının isteği ve ısrarı üzerine Urfa'da kalıp bir eczane açmaya karar vermiştir. Mehmet Zeki Bey İstanbul'dan annesini de getirterek günümüzde Yıldız Meydanı olarak tabir edilen yerde bulunan Eski Paşa Hamamı'nın kuzeydoğusunda yer alan Hacı Ahmet Parmaksız'ın evini kiralayarak oraya yerleşmiştir.¹

Urfalı dostlarından biri olan Yemen Askeri Mustafa Ağa'nın (Mustafa Saraç) önerisi ve Urfa'nın önde gelenlerinin “*Zeki Beg bize eczahane aç, biz siye destek oluruz*” demeleri üzerine Zeki Bey, 1919 yılında günümüzde “Kara Meydanı” olarak tabir edilen yerde bulunan Saraç Salih Efendi'nin evinin karşısında yer alan Kako Ömer'in (Ömer Oğuz) dükkânının hemen bitişiğinde *Şifa Eczanesi* adıyla Reçete Evini açmıştır. Urfalılar tarafından *Boncuklu Eczanesi* olarak adlandırılan eczanenin bu isim ile anılmasının nedeni ise sineklerin eczaneye girişini engellemek amacıyla kapıya asılan sinek kovucu boncuklardır.² Maddi açıdan dükkânı satın almaya durumu müsait olmayan Mehmet Zeki Bey'e Urfa halkı eczane için bir dükkân armağan etmiştir. Mehmet Bey bu dükkânı eczaneye çevirmiştir ve bu eczane Urfa'da Müslümanlar tarafından açılan ilk eczane-dir.³

Mehmet Zeki Anlağan tecrübeli ve usta bir eczacıdır. Eczanesinin ihtiyaç duyduğu ilaçların bir kısmını İstanbul'da bulunan Şark Merkez Ecza Deposu'ndan satın almıştır ve Haydarpaşa İstasyonu'ndan Bağdat Ekspresi ile yola çıkan bu ilaçlar Urfa'nın tek istasyonu olan Akçakale'ye getirilmiştir. İlaçların yolda gelirken zarar görmesi ve gerek bütçe yetersizliği gerekse ilaç pahalılığından dolayı ihtiyaç duyulan bütün ilaçlar satın alınmadığından eksik olan ilaçlar eczanede üretilmekteydi. Örnek olarak kış gelmeden önce hazırlanan öksürük şuruplarının korunmasını Eczacı Mehmet Zeki

Bey'in oğlu Çetin Anlağan şu şekilde anlatmaktadır:

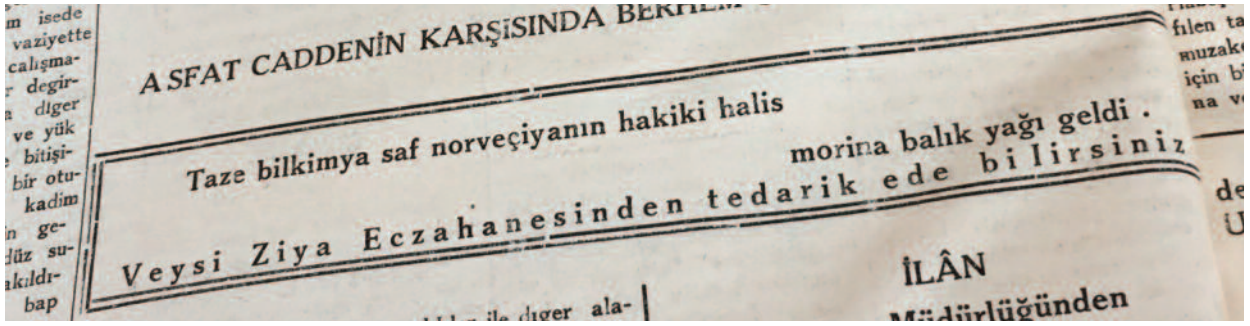
"Babamın kış gelmeden önce hazırladığı öksürük şuruplarını dolduracağı şişeleri, arkadaşım Önder'le birlikte, tanesini 2,5 kuruşa yıkardık. Sonra bu şişeleri, eczanedeki etiv gibi bir cihazın içine konur ve sterilize edilirdi. Şuruplar şişelere doldurulduktan ve mantarlandıktan sonra, sıcak suda yumuşatılmış, plastik kapaklarla kapatılırdı. Bu kapaklar soğuyunca sertleşir, o kapak kırılmadan şişe açılmazdı."⁴

Mehmet Zeki Anlağan, 1927 yılında eczacılık görevinin yanı sıra günümüzde Endüstri Meslek Lisesi olarak adlandırılan Mekteb-i Sanayi'de "Ulum-u Tabiiye Muallimi" yani Tabiat Bilimleri Öğretmeni olarak da görev yapmıştır.

Dönemin şartları nedeniyle ilaç sektöründe sıkıntılar olduğundan dolayı eczacılar ihtiyaç duydukları ilaçları kendi deneyimleri sonucunda edindikleri bilgiler ışığında doğadan topladıkları bitkileri kullanarak üretmekteydiler. Mehmet Zeki Anlağan da dükkânının arka tarafında oluşturmuş olduğu Reçete Evi'nde ihtiyaç duyduğu ilaçları hazırlamıştır. Hazırladığı bu ilaçlarla hastaları tedavi etmeye çalışmış ve maddi durumu iyi olan insanlardan ilaç karşılığında para alırken olmayanlara ise bu ilaçları ücretsiz olarak dağıtmıştır. 1940'lı yıllara gelindiğinde ise Urfa vilayetinde yaygın olan şark çıbanı baş göstermiş ve bu hastalık ile mücadele etmek amacıyla kendi yöntemleri ile ilaçlar hazırlayarak birçok insanı tedavi etmiştir.

Mehmet Zeki, 1930 yılının sonlarına doğru eczanesini günümüzde Sarayönü'ndeki postanenin yerinde bulunan Halk Evi ile Siverekli Ali Efendi Kabaltısı arasında bulunan yere taşımıştır. Paraya fazla değer vermeyen biri olmakla birlikte Mehmet Zeki Bey'in za-

manla maddi sıkıntıları oluşmaya başlamıştır. Bir gün rüyasında Diyarbakır'a taşındığını görmesi ve eşi Adalet Hanım'ın da Diyarbakırlı olması neticesinde 1954 yılında Urfa'da *Şifa Eczanesi* adıyla açmış olduğu eczaneyi kapatarak Diyarbakır'a taşınmıştır. Mehmet Zeki Bey'in Urfa'dan gidişi Urfalıları derinden etkilemiştir.⁵ Bu eczane Urfa halkına hizmet verdiği yıllar boyunca, farklı tarihlerde olmak üzere yerel basına pek çok reklam vererek eczanede bulunan ilaçlar hakkında haberdar etmeye çalışmıştır.⁶ 1949 yılı *Eczacılar Almanacağı*'nda yer alan bilgilerden hareketle, *Şifa Eczanesi*'nin 1949 yılında da hizmete devam ettiği dikkati çekmektedir.⁷

1. 2. Yeni Eczane (Yeni-Moda Eczanesi)

Halil Nejat Sezer (1899-1943), 17 Ağustos 1899 tarihinde Urfa'da Hacı Hamadı ve Rahime hanımın beş oğlundan biri olarak dünyaya gelmiştir. Çocukluğunu Urfa'da geçiren Halil Bey, ilk ve orta öğrenimini burada tamamlamış ve Urfa Muallim Mektebi'nden mezun olmuştur.⁸ Eğitim hayatını İstanbul'da tıp fakültesinde eczacılık okuyarak devam ettirmiştir. Buradan mezun olduktan sonra vatani görevini yapmak üzere askere gitmiş ve ardından memleketi Urfa'ya gelerek Birecik'te

Yeni adını verdiği eczanesini açmaya karar vermiştir. Burada kendi yöntem ve deneyimleri ile hazırlamış olduğu ilaçlarla Urfa halkını tedavi etmeye çalışmıştır. 1928 yılında açmış olduğu eczanesini 1934'te⁹ kapatarak Urfa'dan ayrılmıştır.¹⁰

Halil Nejat Sezer, Urfa'dan ayrıldıktan sonra 1934 yılında eczanesini Konya'nın Karaman ilçesinde açmıştır. Burada birkaç yıl hizmet verdikten sonra bu eczaneyi Devlet Demir Yolları'nda memur olarak görev yapmakta olan Saffet Ora'ya satarak İstanbul'a taşınmıştır.¹¹

İstanbul'a taşındığında burada da bir eczane açmaya karar vermiştir. Bu yeni eczaneyi açma işi ilginç olmuştur. Daha önceleri Faik İskender (Göksel) (1880-1935) adında bir eczacı *Eczâhâne-i Saadet* adıyla 1902 yılında Kızıltoprak İhlamur Caddesi'nde bir eczane açmıştır. İstanbul'da kurulmuş olan bu eczane daha sonra 1928 yılında Moda semtine taşınarak *Moda Eczanesi* adını almıştır. Faik İskender'in 1935 yılında vefat etmesi üzerine mirasçıları eczaneyi işletemeyerek 1937 yılında İstanbul'a gelmiş ve bir eczane açma fikrinde olan Halil Nejat Sezer'e devretmiştir.¹² Bunun Üzerine Halil Nejat Bey, kendisinin Urfa'da daha önce açmış olduğu eczanein ismini *Moda Eczanesi* ismine ekleyerek "*Yeni-*

Moda” adını verdiği eczanesini açmıştır.

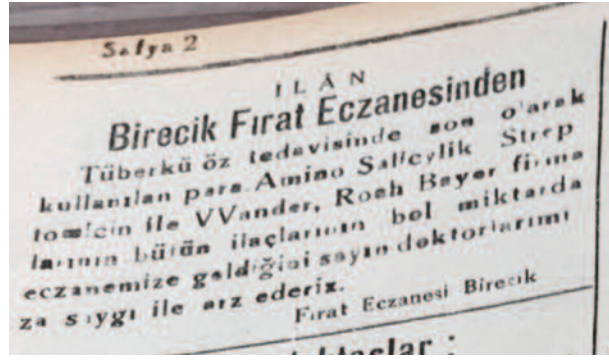
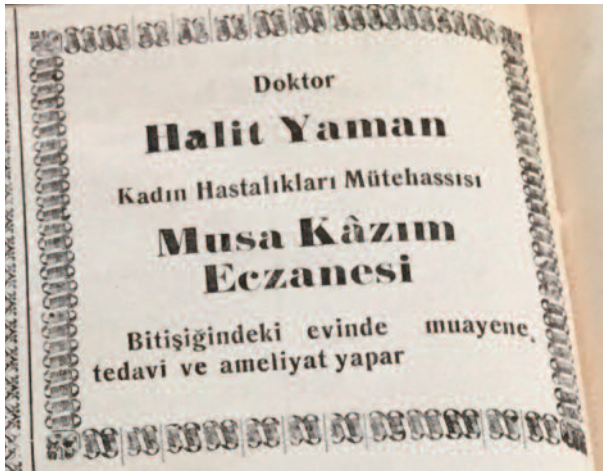
Halil Nejat Bey 1942 yılında daha önce yapmış olduğu askerlik görevini tekrar yapmak için çağrılınca, yerine eczanenin başına sorumlu müdür olarak Eczacı Andronikos Kebapçioğlu getirilmiştir. Halil Nejat Bey’in askerlik görevi bir yıl sonra bitince 1943 yılında tekrar eczanenin başına geçmiştir.¹³ Halil Nejat Bey vefat tarihine kadar bu eczanede hizmet vermiş, kendisi vefat ettikten sonra kendisi gibi eczacılık diplomasını alan oğlu Melih Ziya Sezer işe devam etmiştir. Melih Ziya Bey, günümüzde İstanbul’un en eski ve en seçkin eczanelerden biri olan *Yeni-Moda Eczanesi*’ni çalıştırmaktadır. Halil Nejat Bey’in tıpkı Melih Ziya Bey’i eczacı olarak yetiştirdiği gibi; Melih Ziya Bey de oğlu Ali Demir Sezer’i¹⁴ eczacı olarak yetiştirmiştir.

Ayrıca şair olan Melih Ziya Sezer, 1932 yılında Urfa’nın Birecik ilçesinde dünyaya gelmiştir. Günümüzde hala eczaneyi işleten Melih Bey beş yaşına kadar Urfa’da yaşamış geri kalan 80 yıllık hayatını ise İstanbul Kadıköy-Moda’da geçirmektedir.¹⁵

Günümüz itibarıyla torun Ali Demir her ne kadar akademisyen olma yolunda ilerlese de dede ve baba mesleğine de büyük ilgi duymakta ve zamanının bir kısmını eczanede babasının yanında bulunarak değerlendirmektedir.¹⁶ Günümüzde hala İstanbul’un en önemli ve en seçkin eczanelerinden biri olarak hizmet veren Yeni-Moda Eczanesi’ni işleten ailenin en büyük özelliği ise üç kuşağın da (Dede-Oğul-Torun) aynı üniversitenin aynı fakülte ve bölümünden mezun olmalarıdır.¹⁷

1. 3. Musa Kazım Eczanesi

Urfa vilayetinde Cumhuriyet’in ilk yıllarında hizmet veren Şifa ve Yeni-Moda eczaneleri dışında burada bulunan eczacılar tarafından açılmış olan birkaç eczanenin daha olduğu bilinse de; bu eczaneler Urfa halkına uzun süre hizmet verememiş ve kısa zamanda kapatılmıştır. Bu eczanelere ilişkin bilgi ve belgenin oldukça kısıtlı oluşu hakkında ayrıntılı bilgi vermeyi güçleştirmektedir.

20 Eylül 1982 tarihinde Eczacı Neşet Uçkan, Eczacı Hüseyin Rabi Ural, Eczacı Ahmet Uluggerger, Eczacı Aziz Aslan ve Eczacı Cihat Yetkin’in oluşturmuş olduğu heyetin çalışmaları ile Gaziantep Eczacı Odası’ndan ayrılarak oluşturulan 27. Bölge Şanlıurfa Eczacı Odası’nın vermiş olduğu bilgilere göre Cumhuriyet’in ilk yıllarında Urfa’da hizmet veren bir diğer eczane ise Eczacı Musa Kazım Bey tarafından açılan Musa Kazım Eczanesi’dir.

Eczacı Musa Kazım Yazgan’ın 1924 yılında okuldan mezun olduktan sonra Urfa’da eczane açtığı bilinmektedir.¹⁸ Zeki Bey’in Urfa’da açtığı Şifa Eczanesi’nden sonra Urfa’daki üçüncü eczane Urfa merkezde Uluçami’nin altında açılmıştır.¹⁹

1934 ve 1935 yıllarında Urfa’nın yerel basınında Musa Kazım Eczanesi ile ilgili reklamların olması bu eczanenin o yıllarda Urfa’da hizmet verdiğini göstermektedir.²⁰ Yerel basın eczaneyi yakından takip etmiş olacaktır ki, 1935 yılında Musa Kazım Yazgan’ın 20 günlük şehir dışına yaptığı seyahatten dolayı eczanenin 20 gün boyunca kapalı olması ancak seyahatten döner dönmez eczanenin yeni ilaçlarla tekrar hizmete başlaması gazete haberlerine yansımıştır.²¹

Yine aynı tarihlerde yerel basında Musa Kazım Bey’in aktarımlarından hareketle kendisinin Urfa çıbanı denilen hastalığa yakalandığı ve bu hastalıkla mücadele amaçlı kullanılan ilaçların eczanesinde satıldığı anlaşılmaktadır.²² Kesin tarih verememekle birlikte bu eczanenin 1924 ve/veya sonrası ile 1937 yılları arasında Urfa’da hizmet verdiği düşünülmektedir. Kendisinin 1937’de Bursa’da Halk Eczanesi’ni açtığı bilgisine ulaşılmıştır.²³

1. 4. Diğer Eczaneler

Yukarıda bahsedilen eczaneler dışında 27. Bölge Şanlıurfa Eczacı Odası’nın vermiş olduğu bilgilerden yola çıkılarak Urfa’da Cumhuriyet’in ilk yıllarında hizmet veren eczanelerden bir diğerinin Eczacı Veysi Ziya Nural Bey’in kurmuş olduğu Veysi Ziya Eczanesi²⁴ olduğunu söylemek mümkündür.²⁵

Yerel gazete arşivi tarandığında mevcut eczanenin

gazetelere sık sık vermiş olduğu reklamlar dikkati çekmektedir. Bunlara örnek olarak *Akgün* gazetesinde 1938 yılında çıkan “*Veysi Ziya Eczanesi*” başlıklı bir reklam metni gösterilebilir.²⁶ 1966 yılı Türkiye Eczacılar Almanığı incelendiğinde ise Eczacı Veysi Ziya Nural’ın Edirne’ye bağlı Uzunköprü’de “Yeni” isminde bir eczane işlettiği dikkati çekmektedir.²⁷ O dönemde Urfa’nın merkezinin yanı sıra ilçelerinde de eczane açıldığı bilinmektedir. İlçelerde açılan eczaneler aşağıda Tablo 4. 1’de gösterilmiştir.

Tablo 4. 1. Urfa ve kazalarında bulunan eczaneler

İl/ilçe	Eczaneyi Açan Kişi	Eczane
Urfa	Mehmet Zeki Anlağan	Şifa Eczanesi
Urfa	Veysi Ziya Nural	Nural Eczanesi
Siverek	Ahmet Ekrem Uğurlu	Uğurlu Eczanesi
Birecik	-	-
Bozova	-	-
Harran	-	-
Hilvan	-	-
Suruç	-	-
Viranşehir	-	-

Kaynak: Remzi Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almanığı 1949*, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1949, s. 173.

Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ahmet Ekrem Uğurlu tarafından Siverek’te “Uğurlu Eczanesi” adıyla bir eczanenin kurulmuş olduğu ve bu eczanenin 1949 yılında hizmet vermeye devam ettiği bilinmektedir. Ziya Nural Bey’in kurmuş olduğu Nural

Eczanesi gibi Uğurlu Eczanesi hakkında da yeterli belge ve bilginin günümüze kadar ulaşamamış olması bu eczaneler hakkında ayrıntılı bilgi vermeyi engellemektedir.²⁸ Eczanelerin faaliyette olduğu ise yerel basında yer alan haberlerden öğrenilmektedir. Tablo 4. 1’de yer almamakla birlikte yine yerel basında yer alan reklam metinlerinden yola çıkılarak 1950 yılında Birecik’te *Birecik Fırat Eczanesi* adında bir eczanenin hizmet verdiği tespit edilmiştir.²⁹

Açılmış olan hastane, dispanser ve eczane gibi sağlık kurumları dışında halkın ihtiyaçlarının karşılanması için *Türk Kızılay Derneği*’ne bağlı Urfa vilayetinde de kurulan *Urfa Kızılay Şubesi* bir yandan sosyal yardım faaliyetlerini yürütürken diğer yandan her yıl ramazan aylarında yardıma muhtaç olan halka ekmek ve yemek yardımında bulunarak halkın sosyal ihtiyaçlarının karşılanması için faaliyetlerde bulunmuştur.³⁰ Böylece halk sağlığı için hizmet etmiştir.

Sonuç olarak Urfa merkezde Mehmet Zeki Anlağan tarafından Şifa Eczanesi (Boncuklu Eczanesi, Musa Kazım Yazgan tarafından Musa Kazım Yazgan Eczanesi, Veysi Ziya Nural tarafından Nural Eczanesi, Ahmet Ekrem Uğurlu tarafından Uğurlu Eczanesi ve Birecik’te Halit Nejat Sezer tarafından Yeni Eczane adıyla eczanelerin hizmet verdiği bilinmektedir. Yine 1950’li yıllarda Birecik’te Fırat Eczanesi’nin hizmet verdiği bilinmektedir. Bunların dışında misyonerlerin desteği ile kurulan hastanelere bağlı gayrimüslim teb’a tarafından işletilen eczaneler vardı.

Abraham Attariyan ve ailesi

Bu anlamda İsviçre (Alman) Misyoner hastanesine bağlı Abraham Attariyan tarafından çalıştırılan eczaneyi örnek olarak verebiliriz.

2. Sağlık Personelleri

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Urfa kentinde görev yapmış birçok sağlık personeli bulunmaktadır. Bunlar arasında özellikle misyonerlik için bölgeye yerleşmiş isimler ise göze çarpan hekim ve eczacılar olmuştur. Cumhuriyet öncesi dönemde Urfa vilayetinde bir klinikte eczacılık görevini yürüten misyoner Apraham Attaryan bunlar arasında önemli eczacılarından biridir. Urfa İsviçre (Alman) Hastanesi'nde hekim olarak görevlendirilen Apraham Attaryan, hastanedeki icraatları dışında Urfa Alman Misyonuna ait klinikte de başta sağlık olmak üzere çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Attaryan'ın doğum tarihi ve Urfa vilayetine gelişi ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Yine kim tarafından ve hangi gerekçeyle öldürüldüğü bilinmemekle birlikte 1915 yılında bir cinayet nedeniyle hayatını kaybetmiştir. Attaryan'ın Urfa'da kurulan Urfa İsviçre Hastanesi'nde hekim olarak görev yaptığını ve yine eczacılık faaliyetlerinde bulunduğunu belirten güçlü kaynaklardan biri arkadaşı Jacob Künzler ile birlikte Urfa vilayetinde bulunan hastaları muayene ederken çekilmiş bir fotoğrafının günümüze kadar ulaşmış olmasıdır.³¹

Urfa'da Cumhuriyet öncesi dönemde kentte görev

yapan eczacıların yanı sıra sağlık alanında görev yapan ve asıl yükü kaldıran hekimler olmuştur. Urfa'nın çeşitli hastanelerinde görev yapan bu hekimlerden biri Op. Dr. Radilis Efendi'dir. Rum asıllı olan Op. Dr. Radilis Efendi 11 ay gibi kısa bir sürede Urfa'da kurulan Gureba Hastanesi'ne hekim olarak tayin edilmiştir. Genç operatörün bu hastaneye tayin edilmesinin temel gerekçesi ise hastanenin hekim ihtiyacının giderilmeye çalışılmasıdır. İstanbul'da tıp alanında önemli icraatları olan Radilis Efendi, Urfa Gureba Hastanesi'nde önemli çalışmalara imza atarak hastanenin ilk başarılı fitik ameliyatını gerçekleştiren kişi olarak tarihe geçmiştir.³²

Yine Cumhuriyet öncesi dönemde Urfa'da sağlık hizmeti veren bir diğer hekim Dr. Andreas Vischer (Anddiyos Fischer) olmuştur. Urfa Sancağı Meclisi'nin Urfa'da bulunan İsviçre (Almanya) Hastanesi için Dr. Anddiyos Fischer adına resmi ruhsat verilmesi talebine karşılık 1915 yılında Dâhiliye Nezareti (İçişleri Bakanlığı) tarafından resmi ruhsatın verilmesini onaylayan kararı içeren arşiv belgesinde Dr. Anddiyos Fischer'in bu hastanenin müdürlük ve baştabiplik görevini yürütmekte olduğuna ve hastanenin 18 yıldır cins ve mezhep ayrımı yapmadan halka sağlık alanında hizmet verdiğine değinilmektedir.³³

1904 yılında II. Abdülhamid'in isteği doğrultusunda kurulan *Urfa Hamidiye Hastanesi* ya da diğer adıyla *Urfa Millet Hastanesi* açılır açılmaz Dr. Christ başhekim olarak görevlendirilmiştir. Ancak Dr. Christ, hanımının

hastalanması üzerine 1904 yılında Urfa'dan ayrılmış ve yerine İsviçre'nin Basel şehrinden Urfa'ya gelerek İsviçre (Almanya) Hastanesi'nde hekimlik görevini icra eden Dr. Anddiyos Fischer başhekim olarak atanmıştır. İsviçre'de maddi durumu iyi olan bir ailenin çocuğu olan Dr. Fischer, Urfa'da arkadaşları ile birlikte Basel'den sağladığı maddi destekle 1907 yılında “*Urfa Tıbbi Hayır Kurumu*” adıyla bir dernek kurmuştur.³⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Urfa kentinde hizmet veren bir diğer hekim ise Dr. Josephine Zürcher'dir. İsviçre'nin ilk kadın hekimlerinden biridir. Urfa'ya gezi düzenleyen Alman Protestan din adamı olan Dr. Johannes Lepsius yaptığı bu geziden kısa bir süre sonra Dr. Josephine Zürcher'in Urfa'ya gelmesini sağlamıştır. Urfa'ya gelen Zürcher öncülüğünde önce 1895 yılında İsviçre Hastanesi daha sonra ise 1896 yılında bir dispensar açılmıştır. Zürcher, daha sonraki yıllarda ise Urfa'da bulunan Alman ve Amerikan misyonierleri ile ortak çalışmalarda bulunmuştur. Antep Amerikan Koleji'nde eğitim gören Dr. Apraham Attarayan'ın Urfa'ya getirilerek ona asistanlık ve tercümanlık görevlerinin verilmesi bu çalışmalara örnek gösterilebilir. Dr. Zürcher liderliğinde oluşturulan bu sağlık ekibi bölgede beş ay içerisinde on binin üzerinde hastaya bakmıştır. Urfa'da sağlık alanında önemli icraatları olan Dr. Zürcher 1897 yılının Aralık ayında hastalanmış ve hastalığından dolayı görevinden ayrılarak memleketine dönmek zorunda kalmıştır. Onun görevden ayrılmasından bir yıl sonra Urfa'da onun yerine İsviçreli Dr. Hermann Christ görevlendirilmiştir.³⁵

2. 1. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Urfa'da Hizmet Veren Eczacılar

Cumhuriyet döneminde Urfa'da hizmet veren hastaneler, dispensarler ya da eczaneler kadar burada görevli olan sağlık personeli de son derece önemlidir. Öyle ki, bazen eczaneler kendi isimlerinden çok eczacılarının isimleriyle anılmıştır.

Cumhuriyet döneminde Urfa'da pek çok eczacı görev yapmıştır. Bunların en önemlileri ya da bir başka ifadeyle en göze çarpanları arasında Mehmet Zeki Anlağan, Halil Nejat Sezer ve Musa Kazım Yazgan gelmektedir.

2. 1. 1. Mehmet Zeki Anlağan (1890-1959)

1890 yılında İstanbul'da Aksaray Soğanağa'da doğan Mehmet Zeki Bey, Bağdatlı Kadı Mehmet Emin Bey'in oğludur. Kerkük Türkmenlerinden Münevver Hanımla evlenen Mehmet Emin Bey'in, Mehmet Zeki (1890-1959), İbrahim Ethem (1875-1943) ve Makbule (1907-1984) adında üç evladı olmuştur. Mehmet Emin Bey dönemin önemli âlimlerinden biri olduğundan do-

“

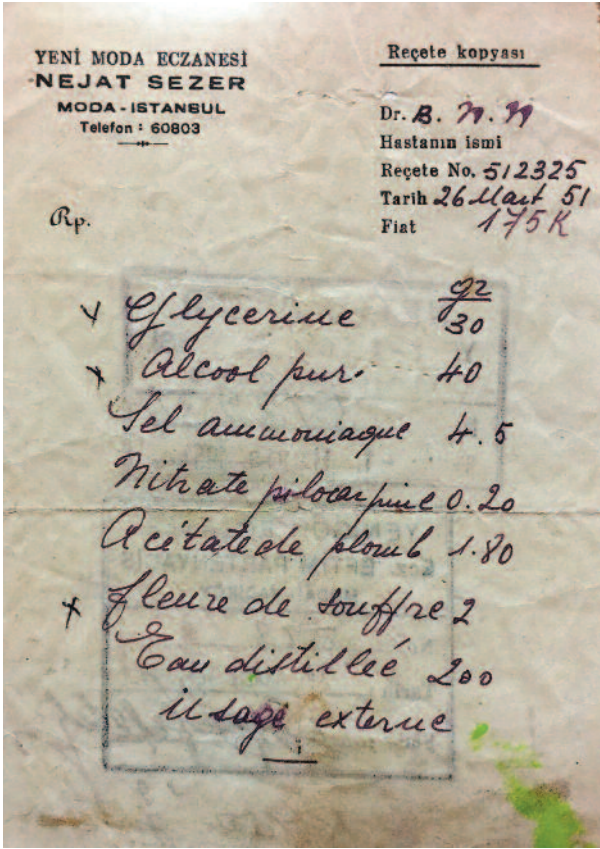
Urfa'da Cumhuriyet öncesi dönemde kentte görev yapan eczacıların yanı sıra sağlık alanında görev yapan ve asıl yükü kaldıran hekimler olmuştur. Urfa'nın çeşitli hastanelerinde görev yapan bu hekimlerden biri Op. Dr. Radilis Efendi'dir. Rum asıllı olan Op. Dr. Radilis Efendi 11 ay gibi kısa bir sürede Urfa'da kurulan Gureba Hastanesi'ne hekim olarak tayin edilmiştir.

”

layı 1869-1876 yılları arasında İslam dünyasının ilk medeni kanunu olan *Mecelle*'nin (*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*) hazırlanması için Ahmet Cevdet Paşa liderliğinde oluşturulan heyetin içerisinde yer almıştır. Mehmet Zeki Bey'in çocukluk yıllarını babasının Bağdat'taki görevi nedeniyle Bağdat'ta yaşamış olması ve burada Arapça ve Farsça dillerinin konuşulduğu bir ortamda büyümesinden dolayı kendisi Arapça, Farsça ve Fransızca'yı kısa zamanda çok iyi öğrenmiştir. Çocuklarının eğitimine önem veren Mehmet Emin Bey, büyük oğlu İbrahim Ethem'in tıp alanında, Mehmet Zeki Bey'in ise eczacılık alanında eğitim almalarını sağlamıştır.³⁶

Eczacılık okulunu 1911 yılında bitiren Mehmet Zeki Bey daha sonra 1913 yılında İstanbul Şehzadebaşı'nda İbrahim Paşa Caddesi'nde ilk eczanesini “*İstikbal Eczanesi*” ismiyle açmıştır. Aynı iş yeri içerisinde hekim olan abisi İbrahim ise bir muayenehane açmıştır. Ancak 1914 yılında başlayan I. Dünya Savaşı nedeniyle silahlı savaşın alınca ilk eczanesini kapatmak zorunda kalmış ve vatan görevi için cepheye gitmiştir.³⁷

Mehmet Zeki Bey, I. Dünya Savaşı sırasında Irak'ta cephelerde yaralanan Osmanlı askerlerinin tedavi edilebilmesi amacıyla seyyar hastanelerde görev yapmıştır. Lüzum görüldüğü yerde ise cephede düşmanla savaşmıştır. Cephede düşmana karşı yapılan savaşlara katıldığı gibi sağlık alanında da önemli hizmetler veren Mehmet Zeki Bey savaşın bitmesiyle birlikte 1918 yılında sırtına bir ceket alarak bir elinde eczacılık diploması, diğer elinde ise bavulu ile Urfa'ya gelmiştir. Daha önce İngilizler tarafından işgal edilen ve İngiltere ile Fransa arasında yapılan antlaşma neticesinde Fransızlara devredilen Urfa'nın düşman işgalinden kurtuluş zaferine şahit olmuş; Milli Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasıyla birlikte şehirden ayrılmak istese de Urfalı dostlarının ısrarıyla Urfa'da kalıp burada bir eczane açmaya karar vermiştir. İstanbul'da bulunan annesi Münevver

Hanım'ı Urfa'ya getirerek burada Eski Paşa Hamamı'nın civarında bulunan Ahmet Parmaksız'ın evini kiralarak Urfa'ya yerleşmiştir.³⁸ Urfa'ya gelmeden önce İstanbul yolunda eşkiya tarafından soyulduğundan dolayı parasız olarak Urfa'ya vardığından 1919 yılında halk arasında "Boncuklu Eczanesi" olarak bilinen "Şifa Eczanesi'ni" Urfa halkının desteği ile açmıştır.³⁹

Mehmet Zeki Bey, 1920 yılında Urfa'da Hikmet Hanım (1908-1931) ile evlenmiştir. Bu evlilikten Turgut (1927-1962) ve Güzin (1930-yaşıyor) adında iki çocuğu dünyaya gelmiştir. İlk eşi olan Hikmet Hanım 1931 yılında henüz 23 yaşındayken dünyaya gözlerini yummuştur. Aradan geçen bir yılın sonunda Mehmet Zeki Bey aslen Diyarbakırlı olan Adalet Asena (1910-1975) ile hayatını birleştirmiştir. Adalet Hanım ile yapılan evlilikten Mehmet Zeki Bey'in, Fatma Hilkat (1933-1996), Ayşe Aysel (1935-yaşıyor), Emin Çetin Anlağan (1938-yaşıyor) ve Ömer Anlağan (1944-yaşıyor) isimlerinde dört çocuğu olmuştur. Urfa halkı tarafından çokça sevilen, iyiliksever ve babacan tavırlı olan Mehmet Zeki Bey Urfa'daki son zamanlarında maddi sıkıntılar yaşamaya başlamıştır. Gerek hanımının Diyarbakırlı olması gerekse gördüğü rüya nedeniyle 1954 yılında Urfa'dan ayrılarak Diyarbakır'a yerleşmiştir. Mehmet Zeki Bey, Devlet Demir Yolları'nın Diyarbakır'daki eczanesinde 5 yıl görev aldıktan sonra Ankara Devlet Demir Yolları'na bağlı Kayaş'taki ecza deposuna müdür olarak atanmıştır.

Ancak sağlık sorunlarından dolayı durumu ağırlaşmış ve aynı yıl içerisinde 27 Ekim 1959 tarihinde 69 yaşındayken vefat etmiştir.⁴⁰

Mehmet Zeki Bey'in Adalet Hanım'dan olan oğlu Ömer Anlağan babası ile ilgili Urfa'daki anısını ve eczanenin kapanışını şu ifadelerle aktarmaktadır:

"Gelen hastalar çok yoksul kimselerdi. Ben çocukken babamın birçok fakir hastadan para almadan ilaçlarını verdiği şahit olmuşumdur. 1950'lerin ortasına doğru doktorların yoğun halde toplandığı aşağı çarşı tarafında yeni eczaneler açıldı. (Mitat Bey'in Eczanesi, Memduh Bey'in Eczanesi vs.) Mali durumu zaten iyi olmayan eczanemizin durumu müşterilerin azalması üzerine daha da kötüleşti. 1954 yılında babam eczanesini kapatarak Diyarbakır'a gitti."⁴¹

2. 1. 2. Halil Nejat Sezer

17 Ağustos 1899 tarihinde Urfa'da doğan Halil Nejat Bey'in babası Hacı Hamadi ziraat ile uğraşmıştır ve annesi Rahime Hanım ev hanımıdır. Halil Nejat, çocukluk yıllarını memleketi Urfa'da geçirirken kemana ilgi duymaya başlamış ve bir gün evin bodrumundan keman sesi duyan baba Hacı Hamadi aşağı indiğinde Halil Nejat'ın keman çaldığını görmüş ve bunun üzerine "Halil mitrip⁴² mi olacaksın?" diyerek kemana kırmıştır. Ancak uzun bir aradan sonra tekrar kemana elinde görünce onu serbest bırakmıştır. Halil Nejat, sonraki süreçte ise eğitim hayatına İstanbul'da devam etmiştir. Tıp okumayı çok isteyen Halil Nejat maddi yetersizlikler ve koşulların uygunsuzluğu nedeniyle bu isteğini ertelemek zorunda kalmıştır. İstanbul'da eczacılık bölümünü kazanmış ve 1925 yılında eğitim sürecini üç yılda tamamlamıştır. Nitekim kedis gibi oğlu Melih Ziya Sezer'de aynı üniversiteden, fakülteden ve bölümden mezun olmuştur.⁴³

Nejat Bey İstanbul'da eczacılık eğitimi aldığı yıllarda bir yandan da konservatuvarın keman bölümünde müzik eğitimi alarak keman çalmayı öğrenmiştir. Kısa zamanda keman çalmada ustalaşan Nejat Bey, eğitim gördüğü yıllarda maddi sıkıntılarını gidermek amacıyla Şehzadebaşı'nda bulunan Milli Sinema'da sahne olarak perde arkasında kemanla fon müziği çalmıştır.⁴⁴

1925 tarihinde eczacılık bölümünü bitiren Halil Nejat Bey dört kardeşi arasında okuyan tek çocuktur. Mezuniyetinden hemen sonra diplomasını alır almaz 1927 ve/veya 1928 yılında Urfa'nın Birecik kazasına gelerek burada "Yeni" adını verdiği eczanesini açmıştır. Eczacılık görevini yürüten Halil Bey bir yandan da Birecik'te çıkarılan *Akşam* gazetesinde muhabirlik görevinde bulunmuştur. Halil Nejat Bey 1935'li yıllarda doğru memleketi Birecik'ten ayrılarak Karaman'a yerleşmiş ve burada eczanesini "Yeni" adıyla açarak eczacılık görevine devam etmiştir.⁴⁵ 11 Ocak 1936 ile 1 Mart

1937 tarihleri arasında Karaman'da eczacılığın dışında Karaman Orta Mektebi'nde müzik öğretmeni olarak da görev aldığı bilinmektedir.⁴⁶

Daha sonra ise İstanbul'a yerleşmiştir. Burada Faik İskender Göksel'in⁴⁷ açmış olduğu *Moda Eczanesi*'ni Göksel'in vefatından sonra oğlu idare edemeyince satmaya karar vermesi üzerine eczaneyi Halil Nejat Bey satın almıştır. Eczaneyi *Yeni-Moda Eczanesi* ismiyle açmıştır.⁴⁸ Bu eczaneyi işletirken hastalığı nedeniyle 11 Kasım 1943'te tedavi gördüğü Gureba Hastanesi'nde vefat etmiştir. Eczane günümüzde oğlu Melih Ziya Sezer Bey tarafından işletilmektedir.⁴⁹

2. 1. 3. Eczacı Musa Kazım Yazgan

Musa Kazım Yazgan, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerine doğru Urfa'nın önemli sülalelerinden biri olan *Arabi Katibizade* ailesinin ferdi olarak 1901 yılında Siirt'te dünyaya gelmiştir. Şam, Midilli ve Bulgaristan'da eğitim aldıktan sonra babasının da hekim olmasından dolayı 1920 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Ad-

liye-i Şahane'de eczacılık sınıfına kayıt yaptırmıştır. İstanbul'da eğitim gördüğü yıllarda Urfa'nın Fransızlar tarafından işgal edildiğini duyunca eğitimini yarıda bırakarak Beyrut üzerinden Urfa'ya ulaşarak Milli Mücadele saflarına katılmıştır. Eczacılık alanında gördüğü eğitim neticesinde cephede yaralanan askerlere sağlık hizmeti vermiştir. Fransızların yenilmesi ve işgale son verilmesi üzerine yarıda bıraktığı eğitimine devam etmek amacıyla İstanbul'a geri dönmüştür.

1923 yılında İstanbul'da eğitim görürken öğrenci cemiyeti başkanlığına seçilmiştir. Başkanlık görevi sırasında eczacılık sınıfının eksikliklerini belirten ve eczacılık sınıfının fakülte olması gerektiği yönündeki makalesini "Urfalı Musa Kazım" imzasıyla kaleme almıştır. Stajını İstanbul'da bir Rum eczacının yanında tamamladıktan sonra memleketi Urfa'ya gelerek burada Musa Kazım Eczanesi'ni açmıştır. Bir yandan eczacılık mesleğini yürütürken diğer yandan CHP il başkanlığı görevini üstlenmiştir. 1926 yılında Hatice Nevzat Hanım ile evlenen Musa Kazım Bey, Urfa Halkevi'nde önemli

Alman Misyonu'nun Bıçakçılı mahallesinde hastane olarak kullandığı ev, 10 yıl kadar Göbeklitepe kazı evi olarak kullanılmış, Göbeklitepe kazı başkanlığını yürüten Prof. Dr. Klaus Schmidt'in hayatını kaybetmesinin ardından Klaus Schmidt Anı Evi olarak kullanılmaya başlamıştır.

çalışmalara imza atmıştır. Ayrıca Urfa'da *Milli Gazete* ve *Ulusal* gazeteyi çıkarmıştır. CHP il başkanlığı görevini yürütürken tanıştığı iş adamı Muhittin Dinçsoy'un aracılığı ile 1937 yılında Bursa'ya taşınarak burada İnönü Caddesi'nde *Halk Eczanesi* adıyla eczanesini açmıştır.⁵⁰

Bursa'da da Halkevi üyeliği, Tayyare Cemiyeti üyeliği ve başkanlığı, Kızılay Cemiyeti başkanlığı ve 1956 yılında Bursa Eczacı Odası başkanlığı yapmıştır. 1923 yılından itibaren savunduğu eczacılık fakültesi tezini 1960 yılında gerçekleştirdikten sonra 1965 yılında Bursa'da amansız bir hastalığa yakalanmış ve ardından vefat etmiştir.⁵¹

2. 1. 4. Diğer Eczacılar

Gazeteci ve yazar A. Naci İpek'in Şanlıurfa Tabipler Odası Bülteni'nde "*Abide Bir İnsan Doktor Adnan Sayrun*" başlıklı yazısında İpek, Adnan Bey ile anılarını anlatırken aynı tarihlerde Ecz. Memduh Vecdi Timur adında bir eczacının da Urfa'da bulunduğu değinmiştir.⁵² Eczacı Memduh Vecdi Bey, 20 Mayıs 1929 tarihinde Urfa'ya bağlı Siverek ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlkokulunu Siverek'te tamamladıktan sonra Ortaokul eğitimini Diyarbakır'da tamamlamıştır. Haydarpaşa Lisesi'nden sonra İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nden 1952 yılında mezun olmuştur. 1953'te Urfa'ya gelerek burada bir eczane açmış ve 11 Nisan Ecza Deposu'nun kurulmasında etkili olmuştur.⁵³

2. 2. Hekimler

2. 2. 1. Dr. Burhanettin Adnan Sayrun

Dr. Burhanettin Adnan Sayrun hakkında araştırmadan hareketle onun doğumu, çocukluk yılları ve eğitim hayatına ilişkin bilgilerin oldukça kısıtlı olduğunu söylemek gerekir. 1 Nisan 1949'da *Urfa Postası*⁵⁴ gazetesinde çıkan "*Göz Doktorumuz Geldi*" başlıklı haberdan Adnan Bey'in Urfa'da göz doktoru olarak görevlendirildiği anlaşılmaktadır.⁵⁵

Mehmet Hulusi Öcal (1938-2016) *Urfa Hizmet* gazetesinde "*Urfa'da Yarım Asır Önce Bir Tıp Mücahidi: Adnan Sayrun*" başlıklı yazısında Adnan Sayrun Bey'in Urfa'da hekimliği icrasına dair şunları aktarmaktadır:

"Bizim 11 Nisan Kurtuluş İlkokulu trahomlulara ayrılan okullardan birisi idi. Birinci sınıftan itibaren sağlık kontrolüne alındık. Bizimle ilgilenen Urfa'nın tek göz doktoru merhum Adnan Sayrun idi. Sınıfa gelir hepimizin tek tek göz kapaklarını tersyüz ederek bakardı. Temizliğe özen göstermemizi, yüzümüzü yıkarken gözümüze sabun kaçırmamamızı tavsiye eder, lüzum gördüklerini Yusufpaşa Camii'nin arka tarafında bulunan göz dispanserine çağırır, damla ve merhem tedavisine alırdı. Bir gün de dispanserin üst katında bulunan

*göz hastanesine sıra ile gittik, hepimiz o zaman "gözün kazanması" dediğimiz bir tedaviden geçtik. Allah rahmet eylesin bu doktorun sayesinde Allah'ın izniyle bu hastalığı atlattığımız olduk. Dr. Adnan Bey bizimle beraber diğer okulları da kontrol altına aldığı gibi Vezir Hamamı'nın arka tarafındaki muayenehanesinde de her türlü göz hastalığına çare bulmağa çalışıyor, boş durmuyordu. İlçelerimizde, köylerimizde bilhassa trahomla mücadele ediyor, kökünü kurutmağa çalışıyordu. Bu ağır görevini sürdürürken nazik tavrı, güler yüzü ve babacanlığı ile kendini sevdirmesini biliyor, saygı ve sevgi kazanıyordu. İstanbul'da büyümüş, okumuş, ihtisas yapmış olmasına rağmen o günün Urfa'sındaki mahrumiyetlere aldırıyor; işine son derece özen gösteriyordu. Eğitim yuvaları onun gayretleriyle göz berraklığına kavuşurken köylerden şehre gelen insanlarda da göz hastalıklarının azaldığını fark ediyorduk. Merhum doktorumuz 12 yılı aşkın bir zaman içerisinde tam bir mücadele ile başarıya ulaşmış Urfamıza son derecede yararlı bir hizmet vermişti. Bu mücadele olmasaydı yahut eksik kalsaydı bugün Urfa velayatı yüzyıl öncesine dayanan trahomun elinden perişan olmuş olurdu. Görevine sadık bir Cumhuriyet evladının hizmeti bu bakımdan unutulmaz ve rahmetle anılmasının yegâne sebebidir."*⁵⁶

O dönemin tanıklarından biri olan Mehmet Hulusi Bey'in aktarmış olduğu bilgiler ışığında Adnan Bey'in İstanbul'da doğduğu, eğitim hayatını İstanbul'da tamamladığı anlaşılmaktadır. Yine Adnan Bey'in Urfa'da göz hekimliği görevinde bulunduğu, yaptığı çalışmalarla Urfa'da yaygın olarak görülen trahom hastalığı ile mücadelede önemli başarılar elde ettiği, Urfa'da hekimlik görevinin 12 yıl sürdüğü ve bu süreç içerisinde babacan, dürüst ve iyiliksever tavrıyla kendisini Urfalı halka sevdirebildiği göze çarpmaktadır.

26 Haziran 1961 tarihinde Dr. İhsan Barlas'ın⁵⁷ *Karakoyun* gazetesinde "*Bir Dostu Uğurluyoruz*" başlıklı yazısında Adnan Bey ile ilgili şu ifadelerle yer verilmiştir:

"Dr. Adnan Sayrun bugün Urfa'dan ayrılıyor. 12 yıl 3 aydan beri hizmetlerinde bulunduğu Urfalıların gönlünde doldurulması zor bir boşluk bırakarak... Dr. Adnan Sayrun, Urfa'da trahom savaşını büyük bir başarı ile yürütmüş örnek bir hekimdir. Bölgemizde bir asrı çok aşan bir zamandan beri yerleşmiş ve geniş nisbette tahribat yapmış olan Trahom hastalığı onun zamanında hemen hemen ortadan silinmiştir. Son günlerde artık dispanserlere müracaat çok azaldı. "Bundan sonraki mücadeleyi evlerde yapacak ve trahomu son sığınağında yok edeceğiz" diyordu. Ve bunu söylerken yüzünde haklı bir heyecanın çizgileri okunuyordu. Bugünkü Urfa eğer 25 sene öncesinin körler memleketi değilse bunda Doktorun emek payı gerçekten büyüktür. Doktorun Urfalıları

her zaman minnettar etmiş bulunan bu mesleki faaliyetinden ayrı olarak Şehrimize bir başka hizmeti daha olmuştur. 5 yıl önce taşınmış olduğu Külaflı Tepe eteğindeki hastanesinin büyük bahçesinde binlerce çam, lükstrüm ve akasya ağaçları yetiştirmiş, bomboş olarak aldığı geniş arsayı son günlerde gül ve karanfil tarlalarıyla dolu bir koruluk haline getirmiştir. Göz hekimi Dr. Adnan Sayrun'un şahsında bizler değerli bir dost, dürüst ve çalışkan bir meslektaş, şerefli bir insan kayb'etmenin hicranı içindeyiz. Kendisine bundan sonraki çalışmalarında daha büyük başarılar dileriz. O'nu yeni görevi için İstanbul'a uğurlarken teselsiz de değiliz. Çünkü trahom savaş müfettişi olarak kendisini sık sık gene aramızda görebileceğiz. Ne Urfa Onu unutacak, ne de o Urfa'yı unutabilecektir. Uğurlu yolculuklar dileriz..."⁵⁸

Dr. Adnan Bey'in Urfa'dan ayrılması üzerine yerine atanan Dr. İhsan Barlas'ın, Adnan Bey'in 1977 yılında İstanbul'da vefat etmesinden sonra kaleme aldığı bu yazıdan, Adnan Bey'in Urfa'da önemli çalışmalarda bulunduğu ve Mehmet Hulusi Öcal'ın aktardığı bilgilerde de ifade edildiği gibi trahom hastalığının Urfa'daki etkisini kıran kişi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Adnan Bey'in Urfa'da çam ağaçları diktiği ve doğa sevgisinin olduğu ayrıntılar arasındadır. Yine yazının devamında Adnan Bey'in 1977 yılında İstanbul'da vefat ettiği belirtilmiştir.

Başarılı bir hekim olarak bilinen Dr. Adnan Bey önemli ameliyatlara gerçekleştirmiş ve yapılan ameliyatlarda sağladığı başarılarından dolayı çeşitli tarihlerdeki köşe yazılarında kendisine teşekkür edilmiştir. Örneğin, 20 Aralık 1966 tarihinde İsmail Karadağ tarafından yayımlanan teşekkür metninde ağır hasta olan hemşire Kamile Karadağ'ın tedavisinde başarılı olan Dr. Adnan Bey'in isminin zikredilmiştir.⁵⁹ Adnan Bey, hem ulusal hem de yerel basında övgü ile anılmıştır. Urfa'nın yerel basın gazetelerinden biri olan *Yenilik*'te⁶⁰ yer alan "*Trahom hastanemiz*" başlıklı yazıda Adnan Bey ile ilgili şu ifadeler yer verilmiştir:

"Urfa için büyük faydalar veren trahom hastanemiz ve bütün teşkilatı son zamanda çok değerli ve hastalarla candan alakadar olmayı zevk bilen bir başhekime kavuşmuştur. Sabahın erken saatlerinde vazifesi başına koşan ve her hastayı muayeneden geçiren başhekim Bay Adnan istirahatlı ve fasılasız çalışmaktadır. Geçen senelerde müessesenin (müessesenin) 3 tane ikinci doktoru varken bu doktorlar başka yerlere nakil edildiği halde yerlerine tayinler yapılmamış bulunduğundan bütün işler başhekime yüklenmiştir. Hastahanenin (hastanenin) ağır işlerine ilaveten dispanserlerin ve kaza ile köy teşkilatlarının işlerine de koşan ve çalışan kıymetli başhekime yardımcı doktorların bir an evvel tayinlerini açık temennide bulunmayı vazife sayarız."⁶¹

Metnin içeriğinden de anlaşılacağı üzere trahom hastalığı ile mücadelede öncü olan Trahom Hastanesi'ne Dr. Adnan Bey'in başhekim olarak görevlendirilmiş ve bu görevini aralıksız şekilde canla başla yapmaya çalışmıştır. Yine dönemin şartlarından dolayı hastanede bulunan hekimlerin başka yerlere tayinleri gerçekleşmekle birlikte gidenlerin yerlerine yeni hekimlerin tayin edilmediği dolayısıyla Dr. Adnan Bey'in mücadelede tek başına kaldığı dikkati çekmektedir.

13 Haziran 1961 tarihinde Adnan Beyin Urfa Trahom Hastanesi ve Dispanserinde aylık 1100 lirayla uzman hekimlik görevinden, Sağlık ve Sosyal Yardım Müfettişliğine 1500 lira aylık ile tayin edildiğini belirten arşiv belgesinde şu ifadeler yer almaktadır:

"1- Zatişleri ve Muamelat Genel Müdürü olup Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığına vekâleten ifa eden Dr. Selahattin Arcan'ın 1500 lira kadro aylıklı Teftiş Kurulu Başkanlığına almakta olduğu 1500 lira maaşla asaleten,

Urfa trahom hastane ve dispanseri mütehasısı Dr. Burhanettin Adnan Sayrun'un 1100 lira kadro aylıklı Bakanlık birinci sınıf Sağlık ve Sosyal Yardım Müfettişliğine almakta olduğu 1500 lira maaşla naklen Tensip edilmiştir.

2- Bu kararın icrasına Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı memurdur."⁶²

2. 2. 2. Diğer Hekimler

Yukarıda adı geçen ve Urfa halkına sağlık alanında önemli hizmetler sunan hekimler dışında daha pek çok hekim Urfa'da görev yapmıştır. Örneğin, Dr. Andrew T. Pratt (1825-1872) bunlardan biridir.

1847 yılında Yale Üniversitesi'nden mezun olan Dr. Pratt, ilahiyat ve tıp alanında aldığı beş yıllık eğitimden sonra 1852 yılında Merkezi Türkiye Misyonu'nda görev almak üzere Anadolu'ya gönderilmiştir. İzmir üzerinden Osmanlı topraklarına giriş yapan hekim 1853 yılında Antep'e gelmiştir. Burada sağlık alanında önemli icraatları olmuş ve aynı yılın Kasım ayında Maraş'a geçmiştir. Dr. Pratt'ın Urfa'ya ne zaman geldiği ile ilgili kesin bilgi bulunmamakla birlikte Urfa'da sağlık alanında kısa bir süreliğine hizmette bulunduğu ve 1857 yılında Halep'e tayini gerçekleşene kadar burada hastaların tedavi edilmesi ile uğraştığı bilinmektedir.⁶³

Dr. Pratt'ın yanı sıra Göz Hekimi Hulki Bey ve Dâhili Mütehasısı İsmail Bey de Urfa'nın meşhur hekimlerindedir. *Urfa'da Milli Gazete*'de 1934 yılında "*Urfa Tababeti İki Mühim Arkadaş Kaybettir*" manşetiyle çıkan haberden bu hekimlerin Urfa'da önemli çalışmalar yürüttüğü anlaşılmaktadır.⁶⁴

Bir diğer isim ise Op. Dr. Salih Süleyman Dörtbudak'tır. 2 Şubat 1935 tarihinde *Cumhuriyet* gazetesinde

çıkan bir haberde Dr. Dörtbudak'ın Urfa Askeri Hastanesi'nde görev yaptığı belirtilmiştir.⁶⁵ Habere göre, Dr. Dörtbudak hastanesindeki mesaisinin yanı sıra hastalarını her gün Hüseyin Paşa Camii karşısında bulunan evinde kabul ederek tedavi etmiştir.⁶⁶

25 Mayıs 1940 tarihinde *Akgün* gazetesinde çıkan reklamlardan, Hekim Selami Acar'ın Urfa'nın önemli hekimlerinden biri olduğu anlaşılmaktadır.⁶⁷ Selami Acar'ın yanı sıra Urfa'da görev yapan bir diğer hekim Dr. Hilmi Akın'dır. Akın'ın Urfa Askeri Hastanesi'nde 1942 yılında görev yaptığı dikkati çekmektedir.⁶⁸ Aynı hastanede Dr. Hayri İnsel adında bir hekimin de görev yaptığı bilinmektedir.⁶⁹

Karşımıza çıkan bir diğer isim Kadın Hastalıkları Mütahassısı Dr. Halit Yaman'dır. Yaman, muayene ve ameliyatlarını Musa Kazım Eczanesi'nin hemen yanında bulunan evinde gerçekleştirmiştir.⁷⁰ Aynı eczanenin bitişiğinde evi bulunan Kadın Hastalıkları Mütahassısı Dr. Halit Şevki de tıpkı Dr. Halit Yaman gibi hastalarına evinde hizmet vermiştir.⁷¹ Evinde hizmet veren hekimler bu isimlerle sınırlı değildir. 1943 yılında Dr. Reşat Tunçer, Kadioğlu Mahallesi'ndeki evinde; Dr. Tuğrul Özkök'ün ise Gerz Mahallesi'ndeki evinde hastalara hizmet vermiştir.⁷²

1945 yılında çıkan bir taziye haberinden ise Urfa Memleket Hastanesi'nde Operatör Dr. Burhaneddin Oney adında bir hekimin görev yaptığı anlaşılmaktadır.⁷³ 1949 yılına gelindiğinde ise Dr. Cafer Bayramoğlu ismi göze çarpmaktadır. Bayramoğlu, Dr. Adnan Sayrun Bey'in Trahom Hastanesi başhekimliğine tayin edilmeden önce hastanenin başhekimlik görevini yürüten kişidir.⁷⁴ O dönemde trahomun yanı sıra halkı muzdarip eden diğer bir hastalık sıtmadır ve bu hastalıkla mücadele etmek amacıyla 21 Mayıs 1949'da Urfa Sıtma Savaş Başkanlığı'na Dr. Nurettin Ökten atanmıştır.⁷⁵ Aynı yıl Devlet Hastanesi'nde başhekimlik görevini yürüten isim ise Dr. Hüsametdin Ozgan'dır.⁷⁶ Bu isimlerin yanı sıra Dr. Rıza Dedehayır'ın da her gün sabahtan akşama kadar Urfahlara sağlık alanında hizmet verdiği bilinmektedir.⁷⁷

Dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda özellikle bulaşıcı hastalıklar ile mücadele konusunda yalnızca sağlık kurumları değil Urfa Halkevi⁷⁸ de halka hizmet vermiştir. Bu bağlamda Sosyal Yardım Şubesi Diş Hekimi Emin Moğultay halkı bilgilendirme, ücretsiz ilaç dağıtma, ebelerin eğitilmesi, halk ile hekimler arasında iletişimin kurulması gibi önemli faaliyetlerde etkili rol oynamıştır.⁷⁹ 1942 yılında kimsesiz ve yoksul insanların tedavisinde ise Dr. Kemal Güray, Baştabip Dr. Fuat Tonguç, Dr. Muzaffer Akaltun,⁸⁰ Dr. Müfit Hekimoğlu, Dr. Enver Barlas ve Dr. Hasan Basri Yücesoy görev almıştır.⁸¹

2. 3. Urfa Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğü ve Görev Yapan Müdürler

Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte devletin banileri uzun süren savaşılarından dolayı yıpranmış ve işlevsiz hale gelmiş olan devlet kurumlarının halka daha iyi hizmet verebilmesi ve devletin kısa zamanda muasır medeniyetler seviyesine çıkarılması amacıyla devlet kurumlarında yeni bir teşkilatlanma planlanmıştır. Her alanda olduğu gibi devletin en önemli kurumlarından biri olan ve halkla sağlık hizmeti veren Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekilliği'nde de yeni bir teşkilatlanma yoluna gidilmiştir. Yapılan düzenlemeler neticesinde bölge halkının sorunları ile iç içe olmak ve halka doğrudan sağlık alanında hizmet vermek amacıyla her ilde sağlık müdürlükleri kurulmuştur. Bunlardan biri de doğrudan Sıhhat ve İctimai Muavenet Bakanlığı'na bağlı olan Urfa Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğü'dür. 1923 ile 1950 yılları arasında Urfa Sıhhat ve İctimai Muavenet Müdürlüğü'nde görev yapan müdürlerin listesi aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Urfa ve İctimai Muavenet Müdürlüğü'nde (Urfa Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü) görev yapan müdürler (1923-1950)

Yıl	İsim
1923	-
1924	-
1925	Dr. Esat Bey ⁸² – Dr. Tahsin Bey ⁸³
1926	Dr. Tahsin Bey
1927	Dr. Tahsin Bey
1928	Dr. Tahsin Bey ⁸⁴
1929	Dr. Şevki Bey ⁸⁵
1930	Dr. Şevki Bey
1931	Dr. Şevki Bey ⁸⁶ – Dr. Şükrü Bey ⁸⁷
1932	Dr. Şükrü Bey ⁸⁸
1933	Dr. Halit Bey ⁸⁹
1934	-
1935	-
1936	Dr. Halid Barbaros ⁹⁰ Dr. Fazıl Gökçeören ⁹¹
1937	Dr. Fazıl Gökçeören ⁹²
1938	Dr. Fazıl Gökçeören
1939	Dr. Fazıl Gökçeören ⁹³ Dr. Hilmi Tamtürk ⁹⁴
1940	Dr. Hilmi Tamtürk Ragıp Sünbül ⁹⁵
1941	-
1942	Dr. Kemal Güray ⁹⁶
1943	-
1944	Dr. Atıf Ergündüz ⁹⁷
1945	-

1946	Dr. Kazım Ömur ⁹⁸
1947	Dr. Şevki Kılıççı ⁹⁹
1948	Dr. Şevki Kılıççı
1949	Dr. Şevki Kılıççı
1950	Dr. Şevki Kılıççı ¹⁰⁰

Anadolu halkının geçmişten beri genel olarak geçimini tarım ve hayvancılıkla sağlamasından dolayı kırsal bölgelerde hayatını devam ettirmiştir. Bu durum ise halkın sosyal alanda aktif olmasını engellemiştir. Nitekim gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarında bölgede kurulmuş olan sağlık kurumlarının (hastane, eczane, dispanser, köy tedavi evi, vb.) bölgeye yerleştirilen misyonerler tarafından kurulmuş olduğu gibi burada hizmet veren sağlık personelinin (hekim, eczacı, hemşire) de daha çok misyonerler olduğu dikkati çekmektedir. Urfa vilayetinde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında sağlık alanında hizmet veren hekim ve eczacılarına bakıldığında önemli isimler arasında Op. Dr. Radilîs Efendi, Apraham Attaryan, Dr. Andreas Vischer (Anddiyos Fischer) ve Dr. Josephine Zürcher yer almaktadır. Ancak Cumhuriyet'in kuruluş döneminde bu alanda yapılan yatırımların da etkisiyle birlikte misyonerlerin yerini daha çok ilgili bölge halkının aldığı göze çarpmaktadır.

Bu hekimler arasında Urfalıların gönlünde taht kuran ve trahom salgının bölgede etkisini kıran Urfalıların göz hekimi olan Adnan Sayrun Bey, Urfa Halkevinde hekimlik görevlerini icra eden Dr. Muzaffer Akaltun, Dr. Müfit Hekimoğlu, Dr. Enver Barlas, Dr. Hasan Basri Yücesoy gibi birçok hekimini bulunmasının yanı sıra Halit Nejat Sezer, Mehmet Zeki Anlağan, Veysi Ziya Nural, Ahmet Ekrem Uğurlu ve Musa Kazım Yazgan gibi birçok eczacının da Cumhuriyet'in ilk yıllarında Urfa vilayetinde sağlık hizmeti verdiği bilinmektedir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa gerek Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri gerekse Cumhuriyet'in ilk yıllarının savaşlarla geçmiş olmasından dolayı diğer alanlarda olduğu gibi sağlık alanında yapılan yatırım son derece kısıtlı olmuştur. Bu nedenden dolayı sağlık alanında diğer Anadolu vilayetlerinde olduğu gibi Urfa vilayetinde de gerekli yatırımın yapılmadığı dikkati çekmektedir. Sağlık kurumlarının yetersiz olmasının yanı sıra bölgede hizmet verebilecek sağlık personelinin de (eczacı, hekim, sağlık memuru) yetersiz olduğu söylenebilir. Ancak savaşların sona ermesiyle birlikte sağlık alanında gerekli yatırımların yapılmasına bağlı olarak bölgede sağlık hizmeti vermek için gönderilen hekim, eczacı ve sağlık personeli sayısında artışın olduğu göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

- ANLAĞAN, Çetin, *Suyun İki Yakasında*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011.
- ANLAĞAN, Ömer, *Kişisel Mektup*, Yazılış Tarihi: 21 Ocak 2018.
- BAYTOP, Turhan, *Eczâhâne'den Eczane'ye Türkiye'de Eczaneler ve Eczacılar (1800-1923)*, İstanbul: Faik Yolaç Ofset Basım, 2006.
- DURMA, Abdulhalim, *Evlîyalar Şehri Şanlıurfa*, Samsun: Erol Ofset Matbaacılık Yayıncılık, 2015.
- ENDER, Rita, *Kolay Gelsin, Meslekler ve Mekânlr*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- FİDAN, Ramiz, "Kazım Yazgan," *Bursa Eczacı Odası Bülteni*, c.y., S. 36, (2005), s. 32-34.
- GERMENLİ, M. Çetin, "Ecz. Memduh Vecdi Timur, Ecz. Adnan Ülkü," *Türk Eczacılar Birliği*, c.y., S. 1, (2015), s. 29-34.
- <http://bantuhd.blogspot.com.tr/2017/03/urfa-halk-hekimligi-hushamadyan.html>, Erişim Tarihi: 17. 06. 2018.
- <http://www.sanliurfagazetesi.com/sanliurfa-nin-ilk-eczacisi-zeki-bey/65562/>, Erişim Tarihi: 20. 06. 2018.
- <http://www.sanliurfagazetesi.com/sanliurfa-nin-ilk-eczacisi-zeki-bey/65562/>, Erişim Tarihi: 20. 06. 2018.
- <https://www.urfahaber.net/mobil/koseyazisi.php?id=348>, Erişim Tarihi: 30. 06. 2018.
- İLYAS, Ahmet, *Türkiye'de Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Urfa 1923-1950*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2017.
- İPEK, A. Naci, "Abide Bir İnsan Doktor Adnan Sayrun," *Şanlıurfa Tabipler Odası Bülteni*, C. 2, S. 2, (2013).
- Karaman Orta Mektebi Müdürlüğü*, 1 Mart 1937, Melih Ziya Sezer Kişisel Arşivi.
- ÖCAL, Mehmet H., "Yarım Asır Önce Urfa'da Bir Tıp Mücadehidi: Dr. Adnan Sayrun," *Hizmet Gazetesi*, Şanlıurfa: Erişim Tarihi: 24. 06. 2018.
- ÖZDİL, Ö. Selçuk, *Yeni-Moda Eczanesi Melih Ziya Sezer Kuruluşu*:

1902, İstanbul: Bilim İlaç, 2015.

PINAR, Mehmet, ÖZDURĞUN, Yunus, "Urfa Halkevi ve Faaliyetleri (1934-1951)," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43, (2016), s. 870-881.

SANDALCI, Gülnur, SANDALCI Mert, *Belgelerle Türk Eczacılığı II (1840-1948)*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı, 1988.

T.C. İstanbul Vilayeti Fatih Kazası Nüfus Müdürlüğü, S. 1, 19 Kasım 1943, Melih Ziya Sezer Kişisel Arşivi.

YILDIRIM, Yüksel, "Urfa'nın Sosyo-Kültürel Yaşamında Mihenk Taşı Bir Kurum: Urfa Halkevi," *Uluslararası Sosyal Araştırmaları Dergisi*, C. 9, S. 45, (2016), s. 319-332.

YÜRÜR, Güllü, *Gaziantep'teki Amerikan Hastanesi, Hastaneye Bağlı Tıp ve Sağlık Okullarının Tarihi ve Çevreye Etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 2013.

Gazete ve Arşiv Belgeleri

- Akgün, 18 Ocak 1943, s. 2.
- Akgün, 23 Ocak 1943, s. 2.
- Akgün, 11 Nisan 1943, s. 2.
- Akgün, 29 Ocak 1943, s. 2.
- Akgün, 25 Mayıs 1940, s. 1.
- Akgün, 26 Mayıs 1940, s. 1.
- Akgün, 30 Haziran 1931, s. 1-3.
- BOA, DH.İD, Belge No: 163/60.
- BCA, Fon: 490.1.0.0, Kutu: 1383, Dosya: 588, Sıra: 1.
- BCA, Fon: 030.11.1.0., Kutu: 285, Dosya: 14, Sıra: 20.
- BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 10, Dosya: 2, Sıra: 16.
- BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 11, Dosya: 9, Sıra: 13.
- BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 78, Dosya: 18, Sıra: 12.
- BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 73, Dosya: 29, Sıra: 12.
- BCA, Fon: 30.11.1.0. Kutu: 128, Dosya: 2, Sıra: 2.
- BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 17, Dosya: 35, Sıra: 14.

BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 193; Dosya: 25, Sıra: 6.
BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 226, Dosya: 34, Sıra: 17.
BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 18, Dosya: 6, Sıra: 11.
Cumhuriyet, 5 Temmuz 1945, s. 3.
Cumhuriyet, 2 Şubat 1935, s. 4.
Cumhuriyet, 4 Haziran 1942, s. 3.
Cumhuriyet, 29 Ocak 1942, s. 3.
Cumhuriyet, 20 Aralık 1966, s. 2.
Karamameler, (8 Kânunuevvel 1928), Resmi Gazete, S. 1060, s. 2.
Karamameler, (28 Şubat 1929), Resmi Gazete, S. 1126, s. 2.
Karamameler, (9 Teşrinisani 1931), Resmi Gazete, S. 1945, s. 1.
Karamameler, (16 Kânunuevvel 1931), Resmi Gazete, S. 1977, s. 1.
Karamameler, (1 Teşrinisani 1932), Resmi Gazete, S. 2240, s. 1.
Karamameler, (31 Temmuz 1933), Resmi Gazete, S. 2465, s. 1.
Karamameler, (15 Şubat 1936), Resmi Gazete, S. 3233, s. 1, 2.
Karamameler, (20 Mart 1936), Resmi Gazete, S. 3258, s. 1.
Karamameler, (27 Ağustos 1936), Resmi Gazete, S. 3393, s. 1.
Karamameler, (27 Kânunusani 1939), Resmi Gazete, S. 4122, s. 1.
Karamameler, (18 Mart 1940), Resmi Gazete, S. 4461, s. 1, 2.
Karamameler, (10 Temmuz 1942), Resmi Gazete, S. 5154, s. 2, 3.
Karamameler, (18 Mart 1946), Resmi Gazete, S. 6559, s. 1.
Urfa'da Milli Gazete, 8 Birinci Teşrin 1934, s. 1.
Urfa Postası, 10 Aralık 1949, s. 1.
Urfa Postası, 1 Nisan 1949, s. 1.
Urfa Postası, 24 Mayıs 1949, s. 1.
Urfa Postası, 30 Ağustos 1949, s. 1.
Urfa Postası, 23 Eylül 1949, s. 2.
Urfa Postası, 15 Kasım 1949, s. 2.
Urfa Postası, 28 Ocak 1949, s. 4.
Urfa Postası, 25 Şubat 1949, s. 3.
Urfa Postası, 22 Şubat 1949, s. 4.
Urfa'da Ulusal, 29 Nisan 1935, s. 2.
Urfa'da Ulusal, 22 Nisan 1935, s. 4.
Urfa'da Ulusal, 30 Mayıs 1935, s. 5.
Urfa'da Ulusal, 23 Mayıs 1935, s. 4.
Yenilik, 26 Ocak 1949, s. 2.
Yenilik, 2 Nisan 1949, s. 1.
Yenilik, 22 Haziran 1949, s. 1.
Yeni Işık, 14 İkinci Kanun 1941

DİPNOTLAR

- ¹ <http://www.sanliurfagazetesi.com/sanliurfa-nin-ilk-eczacisi-zeki-bey/65562/>, Erişim Tarihi: 16. 06. 2018.
- ² Çetin Anlağan, *Suyun İki Yakasında*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011, s. 12-13.
- ³ Gülnur Sandalcı, Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı III, (1840-1948)*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı, 1998, s. 27.
- ⁴ Anlağan, a.g.e., s. 33-34.
- ⁵ <http://www.sanliurfagazetesi.com/sanliurfa-nin-ilk-eczacisi-zeki-bey/65562/>, Erişim Tarihi: 24. 06. 2018.
- ⁶ *Yeni Işık*, 7 Temmuz 1937, s. 4; *Yeni Işık*, 4 Kasım 1937, s. 4; *Yeni Işık*, 2 Nisan 1938, s. 4; *Yeni Işık*, 5 Şubat 1938, s. 4; *Yeni Işık*, 15 Haziran 1939, s. 4; *Yeni Işık*, 2 Temmuz 1939, s. 4; *Yeni Işık*, 8 Ağustos 1939, s. 4; *Yeni Işık*, 23 Ağustos 1939, s. 4; *Yeni Işık*, 7 Eylül 1940, s. 2; *Yeni Işık*, 19 Temmuz 1940, s. 2; *Yeni Işık*, 20 Eylül 1940, s. 2.
- ⁷ Remzi Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almancağı 1949*, İstanbul: Hüsnütabiat Basımevi, 1949, s. 173.
- ⁸ *Eski Eczanelerimiz-Eski Bir Eczane, Sanatçı Bir Eczacı*, 1989, s. 14.
- ⁹ Kimi kaynaklarda ise eczanenin kapanış tarihi 1932 yılı olarak gösterilmektedir. Betül Şahin, Halil Tekiner, "20. Yüzyıldan Günümüze Urfa Eczacılık Tarihi," *XIII. Türk Eczacılık Tarihi Toplantısı*, İstanbul: (2018).
- ¹⁰ Ö. Selçuk Özdil, *Yeni-Moda Eczanesi Melih Ziya Sezer Kuruluşu 1902*, İstanbul: Bilim İlaç, 2015, s. 20, 42.
- ¹¹ Naşit Baylav, *1937 Farmakoloğ*, İstanbul: Marifet Basımevi, 1937, s. 174.
- ¹² Baytop, a.g.e., s. 113.

- ¹³ Sahra Daşdemir, *Elli Yılın Eczanesi*, Ankara: Türk Eczacılar Birliği, 2006, s. 320.
- ¹⁴ Melih Ziya ve Ayşe Remziye Sezer'in oğlu olarak 28 Şubat 1970 tarihinde İstanbul'da doğmuştur. 1988-1992 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi'nde eğitim aldıktan sonra 1993-1996 tarihleri arasında Marmara Üniversitesi'nde yüksek lisans yapmıştır. Aynı üniversitede araştırma görevlisi olarak hizmet verirken doktorasını yapmış ve akademisyen olarak görevine devam etmiştir. Kamil Şükun, *Günümüz Türkiye'sinde Kim Kimdir*, İstanbul: Profesyonel Yayınları, 2000, s. 691.
- ¹⁵ Dilara Özdeş, "Yeni-Moda Eczanesi'nde 115 Sene," *İnsan Hikâyesi*, (2018), s. 36; *Aydınlık Kitap*, 10 Eylül 2013, s. 13; *Değişim 41*, 26 Aralık 2017, s. 14.
- ¹⁶ Baytop, a.g.e., s. 113.
- ¹⁷ Melih Ziya Sezer, Kişisel Mektup, Yazılış Tarihi: 9 Şubat 2018.
- ¹⁸ Remzi Kocaer, *Türkiye Eczacılar Almancağı 1966*, İstanbul: Kulen Basımevi, 1966, s. 64.
- ¹⁹ Ramiz Fidan, "Kazım Yazgan", *Bursa Eczacı Odası Bülteni*, c.y., S. 36, (2005), s. 32.
- ²⁰ *Urfa'da Milli*, 3 Birinci Kanun 1934, s. 4; *Urfa'da Milli*, 17 Birinci Kanun 1934, s. 4; *Urfa'da Milli*, 11 İkinci Kanun 1934, s. 4; *Urfa'da Milli*, 21 İkinci Kanun 1935, s. 4; *Urfa'da Milli*, 28 İkinci Kanun 1935, s. 4; *Urfa'da Milli*, 11 Şubat 1935, s. 4; *Urfa'da Milli*, 18 Şubat 1935, s. 4.
- ²¹ *Urfa'da Ulusal*, 2. Teşrin 1935, s. 4; *Urfa'da Ulusal*, 30 Mayıs 1935, s. 4.
- ²² *Urfa'da Ulusal*, 22 Nisan 1935, s. 2, 3; *Urfa'da Ulusal*, 15 Nisan 1935, s. 2; *Urfa'da Ulusal*, 8 Nisan 1935, s. 2.
- ²³ Fidan, a.g.m., s. 32, 34.
- ²⁴ Bu eczane *Veysi Ziya Nural Eczanesi* ve *Nural Eczanesi* olarak da anılmaktadır.
- ²⁵ <https://www.sanliurfaeo.org.tr/odamiz-tarihcesi>, Erişim Tarihi: 31. 06. 2018.
- ²⁶ *Akgün*, 20 Nisan 1938, s. 1; *Akgün*, 22 Ocak 1938, s. 2; *Akgün*, 29 Ocak 1938, s. 2; *Akgün*, 5 Şubat 1938, s. 2.
- ²⁷ Kocaer, a.g.e., s. 144.
- ²⁸ *Urfa'da Ulusal*, 19 Eylül 1935, s. 4.
- ²⁹ *Akgün*, 8 Ağustos 1950, s. 2; *Akgün*, 21 Ağustos 1950, s. 2.
- ³⁰ Kemal Gazezoğlu, A. Zeki Şengül, v.d., *1967 Urfa İl Yıllığı*, Sivas: Doğu Matbaası, 1967, s. 136.
- ³¹ <http://bantuhd.blogspot.com.tr/2017/03/urfa-halk-hekimligi-hushamad-yan.html>, Erişim Tarihi: 17. 06. 2018.
- ³² Abdulhalim Durma, *Evliyalar Şehri Şanlıurfa*, Samsun: Erol Ofset Matbaacılık Yayıncılık, 2015, s. 168.
- ³³ BOA, DH.İD, Belge No: 163/60.
- ³⁴ Turhan Baytop, *Eczâhâne'den Eczane'ye Türkiye'de Eczaneler ve Eczacılar (1800-1923)*, İstanbul: Faik Yolaç Ofset Basım, 2006, s. 195, 201.
- ³⁵ Baytop, a.g.e., s. 193-194.
- ³⁶ Çetin Anlağan, *Suyun İki Yakasında*, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2011, s. 9.
- ³⁷ Ömer Anlağan Kişisel Mektup, Yazılış Tarihi: 21 Ocak 2018.
- ³⁸ <http://www.sanliurfagazetesi.com/sanliurfa-nin-ilk-eczacisi-zeki-bey/65562/>, Erişim Tarihi: 20. 06. 2018.
- ³⁹ Ömer Anlağan, Kişisel Mektup, Yazılış Tarihi: 21 Ocak 2018.
- ⁴⁰ <http://www.sanliurfagazetesi.com/sanliurfa-nin-ilk-eczacisi-zeki-bey/65562/>, Erişim Tarihi: 20. 06. 2018.
- ⁴¹ Ömer Anlağan, Kişisel Mektup, Yazılış Tarihi: 21 Ocak 2018.
- ⁴² Müzikle ilgilenen kişilere Urfa'da verilen isimdir.
- ⁴³ Ö. Selçuk Özdil, *Yeni-Moda Eczanesi Melih Ziya Sezer Kuruluşu: 1902*, İstanbul: Bilim İlaç, 2015, s. 20-32.
- ⁴⁴ Gülnur Sandalcı, Mert Sandalcı, *Belgelerle Türk Eczacılığı II (1840-1948)*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı, 1988, s. 219.
- ⁴⁵ Özdil, a.g.e., s. 34, 42, 54.
- ⁴⁶ *Karaman Orta Mektebi Müdürlüğü*, 1 Mart 1937, Melih Ziya Sezer Kişisel Arşivi.
- ⁴⁷ Faik İskender Göksal, 1901 yılında eczacılık bölümünden mezun ol-

- duktan sonra ilk eczanesini 1902 yılında İstanbul Kızıltoprak'ta *Eczane-i Saadet* ismiyle açmıştır. 1928 yılında çıkarılan Tehdit kanunu çerçevesinde eczaneyi *Eczane-i Faik İskender* ismiyle Moda semtine taşımıştır. Belirli bir süre sonra eczane *Moda* adını almıştır. 1935 yılında hayatını kaybeden Faik İskender'den sonra eczane oğlu tarafından iki yıl işletildikten sonra kapatılmıştır. Özdil, *a.g.e.*, s. 56.
- ⁴⁸ Rita Ender, *Kolay Gelsin, Meslekler ve Mekânlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015, s. 31, 35.
- ⁴⁹ T.C. İstanbul Vilayeti Fatih Kazası Nüfus Müdürlüğü, S. 1, 19 Kasım 1943, Melih Ziya Sezer Kişisel Arşivi.
- ⁵⁰ Ramiz Fidan, "Kazım Yazgan," *Bursa Eczacı Odası Bülteni*, c.y., S. 36, (2005), s. 32-33.
- ⁵¹ Fidan, *a.g.m.*, s. 34.
- ⁵² A. Naci İpek, "Abide Bir İnsan Doktor Adnan Sayrun," *Şanlıurfa Tabipler Odası Bülteni*, C. 2, S. 2, (2013), s. 4.
- ⁵³ M. Çetin Germenli, "Ecz. Memduh Vecdi Timur, Ecz. Adnan Ülkü," *Türk Eczacılar Birliği*, c.y., S. 1, (2015), s. 32-33.
- ⁵⁴ 10 Aralık 1949 tarihinde yayımlanan gazetede yer alan bilgiye göre bu gazete 10 Aralık 1948 tarihinde itibaren çıkarılmaya başlanmıştır. *Urfa Postası*, 10 Aralık 1949, s. 1.
- ⁵⁵ *Urfa Postası*, 1 Nisan 1949, s. 1.
- ⁵⁶ Mehmet H. Öcal, "Yarım Asır Önce Urfa'da Bir Tıp Mücahidi: Dr. Adnan Sayrun," *Hizmet Gazetesi*, Şanlıurfa: Erişim Tarihi: 24. 06. 2018, s. 3.
- ⁵⁷ Aslen Urfalı olan İhsan Bey iç hastalıklar uzmanıdır. Urfa'da serbest hekim olarak 1949 yılında görevine başlamıştır. 1961 yılında Urfa'dan ayrılan Dr. Adnan Sayrun'un yerine tayin edilmiştir. Hekimlik mesleğinin yanı sıra köşe yazarlığı ve şairlik de yapan İhsan Bey tam bir Urfa aşığıdır. Son zamanlarını Ankara'da geçiren İhsan Bey yakın bir tarihte vefat etmiştir. Öcal, "Yarım Asır Önce Urfa'da Bir Tıp Mücahidi: Dr. Adnan Sayrun," *Hizmet Gazetesi*, Şanlıurfa: Erişim Tarihi: 24. 06. 2018, s. 3; *Yenilik*, 26 Ocak 1949, s. 2.
- ⁵⁸ <https://www.urfahaber.net/mobil/koseyazisi.php?id=348>, Erişim Tarihi: 30. 06. 2018.
- ⁵⁹ *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1966, s. 2.
- ⁶⁰ 2 Kasım 1948 tarihinde Celal Özbek'in yardım talep etme amacıyla C.H.P. Genel Başkanlığı'na yazmış olduğu metinde gazetenin 15 yıldan beridir Urfa'da çıkarılmakta olduğu ve kendisinin ise hem gazetenin sahibi hem de yazı işlerini fiilen yürüttüğünü belirtmiştir. BCA, Fon: 490.1.0.0. Kutu: 1383, Dosya: 588, Sıra: 1.
- ⁶¹ *Yenilik*, 22 Haziran 1949, s. 1.
- ⁶² BCA, Fon: 030.11.1.0., Kutu: 285, Dosya: 14, Sıra: 20.
- ⁶³ Gülkızıca Yürür, *Gaziantep'teki Amerikan Hastanesi, Hastaneye Bağlı Tıp ve Sağlık Okullarının Tarihi ve Çevreye Etkileri*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul: 2013, s. 59-60.
- ⁶⁴ *Urfa'da Milli Gazete*, 8 Birinci Teşrin 1934, s. 1.
- ⁶⁵ *Cumhuriyet*, 2 Şubat 1935, s. 4.
- ⁶⁶ *Urfa'da Ulusal*, 30 Mayıs 1935, s. 5.
- ⁶⁷ *Akgün*, 25 Mayıs 1940, s. 1; *Akgün*, 26 Mayıs 1940, s. 1.
- ⁶⁸ *Cumhuriyet*, 4 Haziran 1942, s. 3.
- ⁶⁹ *Cumhuriyet*, 29 Ocak 1942, s. 3.
- ⁷⁰ *Urfa'da Ulusal*, 29 Nisan 1935, s. 2; *Urfa'da Ulusal*, 22 Nisan 1935, s. 4.
- ⁷¹ *Urfa'da Ulusal*, 23 Mayıs 1935, s. 4.
- ⁷² *Akgün*, 18 Ocak 1943, s. 2; *Akgün*, 23 Ocak 1943, s. 2; *Akgün*, 11 Nisan 1943, s. 2; *Akgün*, 29 Ocak 1943, s. 2.
- ⁷³ *Cumhuriyet*, 5 Temmuz 1945, s. 3.
- ⁷⁴ *Yenilik*, 2 Nisan 1949, s. 1.
- ⁷⁵ *Urfa Postası*, 24 Mayıs 1949, s. 1.
- ⁷⁶ *Urfa Postası*, 30 Ağustos 1949, s. 1; *Urfa Postası*, 23 Eylül 1949, s. 2; *Urfa Postası*, 15 Kasım 1949, s. 2.
- ⁷⁷ *Urfa Postası*, 28 Ocak 1949, s. 4; *Urfa Postası*, 25 Şubat 1949, s. 3; *Urfa Postası*, 22 Şubat 1949, s. 4.
- ⁷⁸ Cumhuriyet Halk Fırkasının (CHP) 18 Mayıs 1931 yılında düzenlenen kongresinde Halkevlerinin açılması kararlaştırılmıştır. Urfa'da Halkevi ise 23 Şubat 1934 tarihinde açılmıştır. Urfa Halkevi açıldıktan sonra Bi-recik, Siverek, Halfeti, Suruç ve Viranşehir'de Halkevleri açılmış ve buna ek olarak da 17 Halkodası açılmıştır. Kazım Yazgan başkanlığında açılan Urfa Halkevi yedi şubeden oluşmuştur. Urfa'da çeşitli alanlarda faaliyetlerde bulunan Halkevi, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Halkevlerinin Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir organı olduğu gerekçesiyle kapatılması tartışmaya açılmış ve yapılan sert tartışmalar neticesinde 8 Ağustos 1951 tarihinde çıkarılan kanunla Halkevleri kapatılmıştır. Mehmet Pınar, Yunus Özduğun, "Urfa Halkevi ve Faaliyetleri (1934-1951)," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43, (2016), s. 871, 877; BCA, Fon: 490.1.0.0. Kutu: 962, Dosya: 724, Sıra: 2.
- ⁷⁹ Ahmet İlyas, *Türkiye'de Ulus-Devlet İnşa Sürecinde Urfa 1923-1950*, Konya: Çizgi Kitapevi Yayınları, 2017, s. 128-129.
- ⁸⁰ *Akgün*, 30 Haziran 1931, s. 1-3.
- ⁸¹ Yüksel Yıldırım, "Urfa'nın Sosyo-Kültürel Yaşamında Mihenk Taşı Bir Kurum: Urfa Halkevi," *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 45, (2016), s. 326; *Yeni Işık*, 14 İkinci Kanun 1941, s. 1.
- ⁸² BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 10, Dosya: 2, Sıra: 16.
- ⁸³ BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 11, Dosya: 9, Sıra: 13.
- ⁸⁴ Karamameler, (8 Kânunuevvel 1928), Resmi Gazete, S. 1060, s. 2.
- ⁸⁵ Karamameler, (28 Şubat 1929), Resmi Gazete, S. 1126, s. 2.
- ⁸⁶ Karamameler, (9 Teşrinisani 1931), Resmi Gazete, S. 1945, s. 1.
- ⁸⁷ Karamameler, (16 Kânunuevvel 1931), Resmi Gazete, S. 1977, s. 1.
- ⁸⁸ Karamameler, (1 Teşrinisani 1932), Resmi Gazete, S. 2240, s. 1; BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 73, Dosya: 29, Sıra: 12.
- ⁸⁹ Karamameler, (31 Temmuz 1933), Resmi Gazete, S. 2465, s. 1; BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 78, Dosya: 18, Sıra: 12.
- ⁹⁰ Karamameler, (15 Şubat 1936), Resmi Gazete, S. 3233, s. 1, 2.
- ⁹¹ Karamameler, (20 Mart 1936), Resmi Gazete, S. 3258, s. 1.
- ⁹² Karamameler, (27 Ağustos 1936), Resmi Gazete, S. 3393, s. 1.
- ⁹³ Karamameler, (27 Kânunusani 1939), Resmi Gazete, S. 4122, s. 1.
- ⁹⁴ BCA, Fon: 30.11.1.0. Kutu: 128, Dosya: 2, Sıra: 2.
- ⁹⁵ Karamameler, (18 Mart 1940), Resmi Gazete, S. 4461, s. 1, 2.
- ⁹⁶ Karamameler, (10 Temmuz 1942), Resmi Gazete, S. 5154, s. 2, 3.
- ⁹⁷ BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 17, Dosya: 35, Sıra: 14.
- ⁹⁸ Karamameler, (18 Mart 1946), Resmi Gazete, S. 6559, s. 1; BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 18, Dosya: 6, Sıra: 11.
- ⁹⁹ BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 193, Dosya: 25, Sıra: 6.
- ¹⁰⁰ BCA, Fon: 030.11.1.0. Kutu: 226, Dosya: 34, Sıra: 17.